

ЕВАЛУАЦИЈА
ЕФЕКТА
ИНКЛУЗИВНОГ
ОБРАЗОВАЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Београд 2020.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”**

Београд, 21. децембар 2020.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2020.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”
ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 21. децембар 2020.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.fasper.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници:

Доц. др Марија Анђелковић

Доц. др Ивана Сретеновић

Рецензенти:

Доц. др Слободан Банковић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Доц. др Марија Јелић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова биће публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-145-7

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 7.12.2020. године, Одлуком бр. 3/193 од 8.12.2020. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Програмски одбор:

- Проф. др Александар Југовић
- Доц. др Милосав Адамовић
- Доц. др Ивана Арсенић
- Доц. др Мирјана Ђорђевић
- Доц. др Тамара Ковачевић
- Доц. др Татјана Ментус
- Доц. др Ксенија Станимиров

Организациони одбор:

- Доц. др Наташа Буха
- Доц. др Миа Шешум
- Асс. др Бојана Дрљан
- Асс. др Божидар Филиповић
- Асс. Вера Петровић
- Невена Јаковљевић, сарадник у настави
- Дуња Стекић, сарадник у настави

ЗАДОВОЉСТВО РОДИТЕЉА ДЕЦЕ СА ПОСЕБНОМ ОБРАЗОВНОМ ПОДРШКОМ ОНЛАЈН НАСТАВОМ ЗА ВРЕМЕ ТРАЈАЊА ВАНРЕДНОГ СТАЊА УСЛЕД ПАНДЕМИЈЕ КОРОНА ВИРУСА

**Александра БАШИЋ, Драгана МАЋЕШИЋ-ПЕТРОВИЋ,
Бојана АРСИЋ, Ања ГАЈИЋ**

*Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Београд*

Апстракт

Инклузивно образовање и употреба технологије један су од стубова савременог образовања, али шта се дешава када пандемија традиционално образовно окружење преусмери на образовање путем учења на даљину? То се догодило широм света када је започела пандемија вируса COVID-19, а у Републици Србији 16. марта 2020. године затворене су све школе услед ризика од трансмисије вируса. Влада Републике Србије (РС) одлучила је да образовни процес измести на наставу путем телевизијског програма и лекција путем интернета. Ове стратегије Владе биле су адекватне за већину ученика, међутим шта је са децом са посебним образовном подршком? Имајући ово на уму, одлучили смо да спроведемо онлајн анкету са родитељима деце која имају потребу за посебном образовном подршком школског узраста у РС, како бисмо утврдили да ли њихово дете похађа наставу током пандемије и уколико похађа, да ли је настава прилагођена индивидуалном образовном плану њиховог детета. Резултати указују да већина деце похађа неку врсту онлајн образовања (83,3%), али 72,7% родитеља сматра да садржаји нису прилагођени потребама њихове деце. Обзиром да је прелазак са учионице на учење на даљину био изненадан и да није било времена наставне материјале прилагодити овим ученицима, њихов образовни процес препуштен је доброј вољи наставника и чланова породице.

Кључне речи: COVID-19, учење на даљину, инклузија, сметње у развоју

УВОД

У децембру 2019. године кинески научници су изоловали нови вирус корона, који је у фебруару 2020. назван корона вирус 2019 (COVID-19) (Gorbalenya et al., 2020; Phelan, Katz, & Gostin, 2020). Светска

здравствена организација (World Health Organization, 2020) истиче да овај вирус може да погоди популацију свих узраста, што укључује и децу. Уницеф, Светска здравствена организација и федерација црвеног крста (UNICEF, World Health Organization International & Federation of

the Red Cross, 2020) су издали препоруке помоћу којих би деца била заштићена од трансмисије вируса COVID-19, а које укључују затварање школа и имплементацију програма за учење на даљину. Ове препоруке су као последицу произвеле стрес у многим породицама, а нарочито родитељима деце са посебном образовном подршком. За већину деце са посебном образовном подршком, ове смернице које се односе на спровођење наставе на даљину нису биле адекватно решење. Ова деца захтевају прилагођавање наставе ученичким потребама (Bowman, 2001), јер је овим ученицима неопходан приступ индивидуализације градива. Наставници су часове реализовали помоћу њима доступних апликација и платформи, на тај начин су комуницирали са ученицима и родитељима. Са увођењем наставе на даљину свим ученицима у држави значајну карику у процесу образовања чинили су и родитељи који су сада били активни актери у образовању своје деце.

Дигитализација наставе и онлајн настава представљала је велики изазов за наставнике како из техничких разлога, тако и из дидактичких разлога. Фронтални облик рада добио је нову димензију, путем виртуалног света и наставе путем телевизијског екрана, где је интерактивност сведена на минимум. Овакав вид наставе отежао је процес стицања знања, нарочито за децу са посебном образовном подршком којој је неопходан индивидуализован приступ. У ранијим истраживањима утврђено је да наставници истичу да немају довољно искуства у подучавању ове деце (Harrower & Dunlap, 2001; Hume, Bellini, & Pratt, 2005), што је за последицу имало да многи родитељи одлуче да прате смернице Центра за контролу и превенцију болести (Center for disease

control and prevention, 2020) и самостално подучавају своју децу код куће.

Велики број истраживања (Arora, 2003; Duvall, Delquadri, & Ward, 2004; Kidd & Kaczmarek, 2010) указује на то како подучавање деце у кућним условима од стране родитеља може бити одличан начин образовања деце којој је потребна додатна образовна подршка, због исказане потребе за индивидуализованим приступом, које последично има веће залагање ученика у настави (Kishida & Kemp, 2009). Такође, све интервенције које укључују и залагање родитеља у раду су повезане са дугорочним позитивним учинцима на добробит деце са посебном образовном подршком (Boulware, Schwartz, Sandall, & McBride, 2006; Levy, Kim, & Olive, 2006; Marcus, Kuncie, & Schopler, 2005; Meadan, Ostrosky, Zaghawan, & Yu, 2009), и многи аутори истичу потребу активнијег учешћа родитеља ове деце у њиховом образовању (Benson, Karlof, & Siperstein, 2008). Још неке од добробити подучавања деце са посебном образовном подршком од стране родитеља у кућним условима су породична социјализација (Wyatt, 2008) и оснаживање подржавајућег стила родитељства (Merry & Howell, 2009). Хана (Hanna, 2012) истиче доступност интернета као олакшавајућу околност родитељског подучавања деце у кућним условима. Са друге стране, Лоис (Lois, 2006, 2009, 2010) истиче како такво подучавање може довести до емоционалног сагоревања код родитеља, може изазвати осећај изолације код детета (Kunzman, 2009) и може довести и до понављања школске године код неке деце.

Циљ овог истраживања је био да се утврди колики проценат деце са посебном образовном подршком похађа наставу током пандемије, да ли родитељи сматрају

да је онлајн настава, као и настава путем телевизијског програма прилагођена потребама њихове деце, као и да ли родитељи сматрају да њихова деца могу самостално да похађају неки од наведена два типа наставе.

МЕТОД РАДА

Ово пилот-истраживање је спроведено у мају 2020. године. Подаци су прикупљени помоћу онлајн упитника креираног за потребе овог истраживања. Родитељима деце са посебном образовном подршком школског узраста (узорком су обухваћени ученици од првог разреда основне школе до другог разреда средње школе) је послат линк за упитник путем Google Forms платформе. Укупан број испитаника био је 66. Двадесет и четири испитаника били су родитељи деце која се школују у школама за ученике са сметњама и развоју и инвалидитетом, од чега шест испитаника има децу која се школују у средњим школама за ученике са сметњама и развоју и инвалидитетом. Остатак испитиваног узорка чини 42 родитеља деце са посебном образовном подршком која се школују у инклузивним одељењима у редовним основним школама. У односу на дијагнозу детета узорком су у највећем броју обухваћена деца са поремећајима из спектра аутизма (42,4%), потом ученици са дисхармоничним развојем (19,7%), са умереном интелектуалном ометеношћу (16,7%), са церебралном парализом (10,6%), са дисфазом (7,6%) и са лаком интелектуалном ометеношћу (3%).

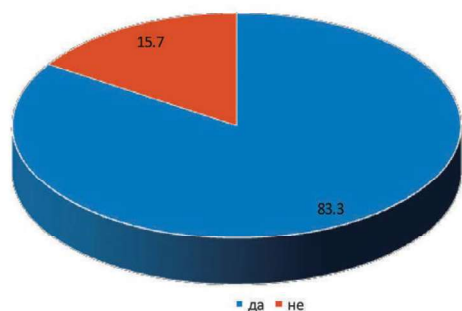
Упитник се састојао из четири дела. Први део односио се на основне информације о самом детету (дијагноза, узраст детета, тип школе коју дете похађа, као и разред који дете похађа). Други део служио је

за прикупљање општих социо-демографских информација о породици, тачније родитељима деце. Трећи сегмент био је сачињен од питања отвореног и затвореног типа о спровођењу онлајн наставе деце у кућним условима. Последњи део упитника односио се на ставове родитеља о прилагођености наставног материјала деци са посебном образовном подршком и садржао је 24 ајтема у форми Ликертове скале. Распон потенцијалних одговора на ајтемима кретао се од 1. Уопште се не слажем, 2. Не слажем се, 3. неутралан/на сам, 4. Слажем се и 5. Потпуно се слажем. За потребе овог истраживања биће презентован део добијених података (део резултата из трећег сегмента о спровођењу онлајн наставе у кућним условима као и два ајтема из четвртог сегмента о ставовима родитеља о прилагођености наставних материјала).

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Резултати овог пилот истраживања о задовољству родитеља деце са посебном образовном подршком онлајн наставом која је била имлементирана услед затварања школа за време трајања ванредног стања у Републици Србији, које је трајало од марта до маја 2020. године, због пандемије корона вируса, указује на то да су родитељи генерално били незадовољни начином реализације наставе и индивидуализацијом наставних садржаја за ученике који наставу похађају по индивидуалном образовном плану.

Да ли Ваше дете у овој ситуацији похађа било какав вид наставе

Графикон 1. Подаци о похађању наставе за време ванредног стања

Испитаници су питани да ли њихово дете у току ванредног стања похађа било који тип наставе, и можемо закључити да највећи део испитаног узорка 83,3% похађа неки вид наставе за време ванредног стања, док мањи део испитаника (15,7%) не похађа никакав вид наставе за време ванредног стања (графикон 1). На питање отвореног типа зашто њихово дете не похађа наставу родитељи су наводили да немају услове за такав вид наставе или да им нико није достављао прилагођен наставни материјал. Треба узети у обзир и да је према препорукама Владе Републике Србије један родитељ деце млађе од 11 година био ослобођен рада у току ванредног стања како би бринуо о деци и учествовао у њиховом образовању, што је и допринело праћењу онлајн наставе. Према подацима из нашег истраживања од 66 испитаника 56 је у радном односу, од чега је 29 испитаника било ослобођено рада за време трајања ванредног стања, а њих четрнаест радило је од куће. Родитељи деце који су у радном односу, а нису били ослобођени радне обавезе, наводили су да њихову децу, док су они на послу, чувају персонални асистенти или други укућани.

Да ли сматрате да је ТВ-онлајн настава прилагођена Вашем детету?

Графикон 2. Ставови родитеља о прилагођености ТВ/онлајн наставе деци са посебном образовном подршком

На питање да ли сматрају да је ТВ/онлајн настава прилагођена њиховом детету највећи део родитеља (72,7%) сматра да тај вид наставе није ни мало прилагођен њиховом детету, само 7,6% сматра да је овај вид наставе прилагођен, док 19,7% родитеља сматра да неки садржаји и предмети јесу прилагођени, док остали нису (Графикон 2). На питање отвореног типа о томе који су предмети прилагођени, родитељи су наводили друштвене предмете попут света око нас, наставе музичке и ликовне културе. Овакви резултати нису били неочекивани, пошто је у раду са децом са посебном образовном подршком неопходна индивидуализација наставних садржаја и материјала, као и индивидуалан метод рада, док је фронтални метод рада мање погодан за ову групу деце (Bowman, 2001; Shapiro & Manz, 2004).

Графикон 3. Прилагођеност наставног плана и програма емитованог на телевизији и програму које дете прати

Родитељи су упитани да оцене у којој мери се слажу са изјавом „Часови који се емитују на телевизији су по свом садржају прилагођени наставном плану и програму које моје дете прати у школи“. Из графикона 3 можемо уочити да 75,7 % испитаног узорка сматра да настава путем телевизијског програма не прати план и програм који њихово дете похађа. Свега 12,1% испитаника сматра да овај вид наставе прати план и програм њиховог детета, док 12,1% родитеља има неутралан став по том питању.

Графикон 4. Ставови родитеља о неопходности подршке за време онлајн наставе

Приликом оцењивања степена у којем се родитељи слажу са тврдњом „Моје дете без помоћи дефектолога или укаћана не може да прати овај вид наставе од куће“ највећи део испитаника (74,3%) наводи да се слаже са овом тврдњом. Свега 12,1% родитеља деце са посебном образовном подршком истиче како њихова деца могу да прате вид наставе путем телевизијског програма без икакве помоћи дефектолога или укаћана (Графикон 4). О значају подршке укаћана за реализацију онлајн наставе указују и многи инострани аутори који сматрају да је улога родитеља кључна у учењу на даљину (Arora, 2003; Duvall et al., 2004; Kidd & Kaczmarek, 2010).

ЗАКЉУЧАК

Резултати овог пилот-истраживања указују на то да је већина деце за време трајања ванредног стања у Републици Србији похађала неку врсту онлајн образовања (82%). Међутим 74,2% родитеља сматра да садржаји пласирани путем телевизијских програма у време пандемије нису прилагођени потребама њихове деце. Имајући у виду да је прелазак са учионице на учење на даљину био изненадан и да није било времена наставне материјале прилагодити ученицима са посебном образовном подршком, њихов образовни процес препуштен је доброј вољи наставника и чланова породице.

Уместо закључка нудимо препоруке за нека наредна истраживања о утицају корона вируса на образовни процес ове деце и образовне актере.

У односу на резултате нашег истраживања предлагемо да се спроведе истраживање које би за циљ имало да испита однос између задовољства онлајн наставом и типа ометености коју дете има.

Предлажемо да се испита однос између задовољства родитеља онлајн наставом и типа школе коју дете похађа.

Као и однос између задовољства родитеља онлајн наставом и типа наставе (разредне или предметне).

ЛИТЕРАТУРА

- Arora, T. (2003). School-aged children who are educated at home by their parents: Is there a role for educational psychologists? *Educational Psychology in Practice, 19*(2), 103-112.
- Benson, P., Karlof, K. L., & Siperstein, G. N. (2008). Maternal involvement in the education of young children with autism spectrum disorders. *Autism, 12*(1), 47-63.

Boulware, G., Schwartz, I. S., Sandall, S. R., & McBride, B. J. (2006). Project DATA for toddlers: An inclusive approach to very young children with autism spectrum disorder. *Topics in Early Childhood Special Education, 26*(2), 94-105.

Bowman, D. (2001). Efforts to link sick children to classes. *Education Week, 21*, 1-3.

Gorbalenya, A., Baker, S., Baric, R., Groot, R.,... & Ziebuhr, J. (2020). Severe acute respiratory syndrome-related coronavirus: the species and its viruses—a statement of the Coronavirus Study Group. *Nature Microbiology, 5*(1), 536-544. doi: 10.1038/s41564-020-0695-z

Duvall, S. F., Delquadri, J. C., & Ward, D. L. (2004). A preliminary investigation of the effectiveness of homeschool instructional environment for students with attention-deficit/hyperactivity disorder. *School Psychology Review, 33*(1), 140-158.

International Federation of the Red Cross, UNICEF and World Health Organization (10. mart 2020). *Guidance includes practical actions and checklists for administrators, teachers, parents and children*. Preuzeto 27. oktobra 2020. sa <https://www.who.int/news-room/detail/10-03-2020-covid-19-ifrc-unicef-and-who-issue-guidance-to-protect-children-and-support-safe-school-operations>

Kidd, T., & Kaczmarek, E. (2010). The experiences of mothers home educating their children with autism spectrum disorder. *Issues in Educational Research, 20*, 257-275.

Kishida, Y., & Kemp, C. (2009). The engagement and interaction of children with autism spectrum disorder in segregated and inclusive early childhood center-based settings. *Topics in Early Childhood Special Education, 29*, 105-118.

Kunzman, R. (2009). *Write these laws on your children: Inside the world of conservative*

- Christian homeschooling*. Boston: Beacon Press.
- Levy, S., Kim, A., & Olive, M. L. (2006). Interventions for young children with autism: A synthesis of the literature. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 21*, 55–62.
- Lois, J. (2006). Role strain, emotion management, and burnout: Homeschooling mothers' adjustment to the teacher role. *Symbolic Interaction, 29*, 507-529.
- Lois, J. (2009). Emotionally layered accounts: Homeschoolers' justifications for maternal deviance. *Deviant Behavior, 30*(2), 201-234.
- Lois, J. (2010). The temporal emotion work of motherhood: Homeschoolers' strategies for managing time shortage. *Gender & Society, 24*(4), 421-446.
- Marcus, L. M., Kunce, L. J., & Schopler, E. (2005). *Working with families*. In F. R. Volkmar, P. Rhea, A. Klin, & D. R. Cohen (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* (pp. 1055–1086). New York, NY: John Wiley.
- Meadan, H., Ostrosky, M. M., Zaghlawan, H. Y., & Yu, S. Y. (2009). Promoting social and communication behavior of young children with autism spectrum disorders: A review of parent-implemented intervention studies. *Topics in Early Childhood Special Education, 29*, 90–104.
- Merry, M., & Howell, C. (2009). Can intimacy justify home education? *Theory and Research in Education, 7*(3), 363-381.
- Phelan, A., Katz, R., & Gostin, L. (2020). The novel coronavirus originating in Wuhan, China: challenges for global health governance. *JAMA, 323*(8), 709–710. doi: 10.1001/jama.2020.1097
- Hanna, L. G. (2012). Homeschooling education: Longitudinal study of methods, materials, and curricula. *Education and Urban Society, 44*(5), 609-631.9
- Harrower, J. K., & Dunlap, G. (2001). Including children with autism in general education classrooms. *Behavior Modification, 25*, 762–784.
- Hume, K., Bellini, S., & Pratt, C. (2005). The usage and perceived outcomes of early intervention and early childhood programs for young children with autism spectrum disorder. *Topics in Early Childhood Special Education, 25*, 195–207.
- Center for disease control and prevention. (april 2020.) *What every American and community can do now to decrease the spread of the coronavirus*. Preuzeto 26. oktobra 2020. sa <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/downloads/workplace-school-and-home-guidance.pdf>
- Wyatt, G. (2008). *Family ties: Relationships, socialization, and homeschooling*. Lanham, MD: University Press of America.

SATISFACTION OF PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS WITH ONLINE CLASSES DURING THE STATE OF EMERGENCY DUE TO THE COVID-19 PANDEMIC

**Aleksandra Bašić, Dragana Maćešić-
Petrović, Bojana Arsić, Anja Gajić**
*University of Belgrade – Faculty of Special
Education and Rehabilitation, Belgrade*

Abstract

Inclusive education and the usage of technology are one of the pillars of modern education, but what happens when an unforeseeable pandemic shifts the traditional education setting to homeschooling via distance learning? This happened in the majority of the countries around the world when the COVID-19 pandemic started and on March 16th, 2020 all schools in Republic

of Serbia were closed, because of the risk of spreading COVID-19 virus. The government decided to move the education process to television lessons and via internet lessons provided by teachers individually. All these strategies are adequate for most students, but what about children with special needs? With this in mind, we decided to conduct an online survey among parents with school children with special needs to determine if their child has any type of education during this pandemic, and if so, is the mode of education sufficient and adapted to the individual education plan their child holds. Results show that the majority of children attend some sort of online education (83.3%), but 72.7% believe that these lessons are not suitable for their child. Taking in consideration that the shift from the classroom to distance learning was sudden, and that there was no time to adapt the materials for students with special needs, their education process was left to the good will of their teachers and family members.

Keywords: *COVID-19, distance learning, inclusion, developmental disabilities*